

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU’NUN *BİR SÜRGÜN* ROMANINDA ÖTEKİ

Okt. Türkan TOPÇU*

ÖZ: Nasıl ki özne kendini tanımlarken en az bir ötekine ihtiyaç duyuyorsa toplumlar da kendilerini tanımlarken öteki/ötekilere ihtiyaç duyacaktır. Batı için bu öteki Doğu’dur. Yüzyıllarca öteki olarak konumlandırılan Doğu için ise Batı karşı-öteki olacaktır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Bir Sürgün* adlı romanı öteki ve karşı-öteki kavramlarını ortaya sermesi açısından oldukça önemli bir eserdir. Romanda Batı için öteki olan Doğunun gizemli ve egzotik görülen doğası aralarına girmeye çalışan bir Doğulu ile nasıl alt üst olup tehlike arz eden, aşağılanan, hor görülen bir duruma geldiği okura gösterilmeye çalışılır. Bunun yanı sıra romanın asıl meselesi olan Doğunun kendini ve kendi kültürünü tanıması meselesi öteki durumuna düşmesinden hemen sonra geliştirdiği karşı-öteki kavramıyla birleşir. Bu anlamda öteki ve karşı-öteki açıklanırken şarkiyatçılığın (oryantalizm) ve garbiyatçılığın (oksidentalizm) görüşlerinden yararlanılacaktır. Fakat bu akımlardan yararlanırken temel çıkış noktamız öteki olmaya devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Bir Sürgün*, öteki, karşı-öteki, şarkiyatçılık, garbiyatçılık.

“The Other” in Yakup Kadri Karaosmanoğlu’s Novel: *Bir Sürgün (An Exile)*

ABSTRACT: Societies need need the other/others to identify themselves likewise the subject needs at least one “the other” in order to describe itself. For the West, “the other” is the East. For the East, which is positioned as “the other” by the West, West is the “anti-other”. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’s novel *Bir Sürgün* is very important in terms of revealing “the other” and “anti-other” concepts. In the novel, as the East loses its mystery, it becomes a source of danger for a Westerner and gets humiliated and despised. The reason for that is the Easterner who wants to intrude

* Necmettin Erbakan Üni. Türk Dili Böl. duran@konya.edu.tr

himself into the Western world. Besides, the way of East identifies itself and its own culture, which is the primary matter of the novel, combines with anti-other concept which East develops just after being positioned as “the other”. In this regard, while explaining “the other” and “anti-other”, this study will make use of the ideas of Orientalism and Occidentalism. But the “the other”, would remain as the starting point as drawing on these movements.

Keywords: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Bir Sürgün (An Exile)*, the Other, Anti-other, Orientalism, Occidentalism, Novel.

Giriş

Özne, kendini tanımlarken başkalarıyla benzerliklerinden ve farklılıklarından yola çıkar. Bireyler arasındaki benzerlikler de (aynı dili konuşmak, aynı dine inanmak, aynı coğrafyada yaşamak gibi) bir topluluğu millet yapan bir bağ kurulmasını sağlar. Fakat aslen bu bağın ortaya çıkmasında temel rol oynayan aynılıklardan daha çok farklılıklardır. Farklı olan tanıdıkça kendi aralarındaki benzerlikler fark edilecek ve bu sayede özne/toplum kendini tanıyacak ve de tanımlayacaktır. Bu süreçte özneler gibi toplumlar da ötekiler yaratır ve öteki üzerinden kendi konumunu inşa eder.

Öteki, sadece farklı olan olarak kalmayacaktır. Farklılığı onu büyük çoğunlukla aşağıda olan/hor görülen olarak tanımlanmasına da yol açacaktır. Ötekinin aşağılanması; onun yabanî, hayvanî ve barbar olarak düşünülmesinden kaynaklanır. Nitekim öznenin kendini medenî olarak tanımlaması ötekini yabanî olarak tanımlamasını gerektirir. Kurulan bu zıtlık, bir ayırım inşa etmekten öte öteki üzerinde tahakküm hakkı kurmanın da yolunu açar. Özne, kendinden aşağı olan ötekinin üzerinde hak sahibi olduğunu düşünür. Onu dilediği gibi tanımlayabildiği gibi ve ona dilediği değeri yükleyebildiği gibi onun yerine söz söyleme hakkına da sahip olmalıdır.

Ötekinin farklılığının yanı sıra gelen yabaniliği onun üzerinde tahakküm kurma hakkını tanıdığı gibi onu tehlikeli de kılar. Fakat yalnızca ötekinin yabancı oluşu onu tehlikeli kılmaz. Uzakta olan öteki tehlikeli değil, salt bilinmezdir. Bu bilinmezlik onu egzotik ve çekici bile kılmaktadır. Ne zaman ki öteki yaklaşmaya başlar o zaman tehlike çanları da çalmaya başlayacaktır. Buradan yola çıkarak Jean Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı* adlı kitabında ötekinin öteki, yabancıyı yabancı olarak kaldığı sürece ırkçılığın ortaya çıkmayacağını öne sürer. Nitekim ona göre öteki tehlikeli bir biçimde yaklaştığında ırkçılık ortaya çıkacaktır (Baudrillard, 2004: 131).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (1889-1974) 1937 yılında yayımlanmış olan *Bir Sürgün* adlı romanı Doğu-Batı meselesi üzerinden ötekinin algılanışını verir. Romanın ana karakteri olan Doktor Hikmet'in ötekini tanıması ve buna paralel olarak kendisini ve millî kültürünü tanımaya başlaması romanın konusunu oluşturmuştur. Bir Doğulu olan Doktor Hikmet, kendini ve kendi kültürünü ancak Batı'yı tanıdıkça anlamaya başlayacaktır. Doktor Hikmet Doğu-Batı arasındaki farklılıkları gördükçe, ikisi arasındaki farkların ayırdına vardıkça kendi öz benliğini daha iyi anlayacak ve romanın sonunda tam manasıyla kendisini bulacaktır.

Romanda ötekinin iki yüzü vardır: öteki ve karşı-öteki. Diğer bir deyişle: Doktor Hikmet'in Fransa'ya gitmesi ile başlayan süreçte ötekileşmesi ve bir Doğulunun ötekileştirilmeye verdiği tepki olarak karşı-öteki söylemi. Romanda Batılı gözünde öteki olan Doğunun gizemli ve egzotik görülen doğası aralarına girmeye çalışan bir Doğulu ile nasıl alt üst olup tehlike arz eden, aşağılanan, hor görülen bir duruma geldiği okura gösterilmeye çalışılır. Bunun yanı sıra romanın asıl meselesi olan Doğulunun kendini ve kültürünü tanıması meselesi öteki durumuna düşmesinden hemen sonra geliştirdiği karşı-öteki kavramıyla birleşir. Bahsettiğimiz karşı-öteki de tıpkı öteki gibi aşağılanır. Karşı-öteki olan Batı, Doğulunun gözünde yozlaşmış ve insanî duygularını kaybetmiştir.

Sentimental Bir Kaçışın Romanı: *Bir Sürgün*

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Bir Sürgün* adlı romanındaki *sürgün* bir ceza olarak belirli bir yerin dışında veya belirlenmiş bir yerde oturtulan kişi anlamına gelmemektedir. Romandaki sürgünlük aslında *sentimental* bir kaçıştır. Romanın başkışisi olan Doktor Hikmet'in İzmir'den Paris'e kaçması siyasî bir kaçıştan öte kafasında cennetleştirdiği Batı'ya ulaşma çabasıdır. Romanın başında Doktor Hikmet -25 Temmuz 1905 yılında- İzmir'de -Kordon'da- oturmuş elindeki Fransız mecmuaları karıştırılmaktadır. Uzaktan bir siren sesi duyar ve bu onda bir kaçma isteği uyandırır. Bu siren sesi ona der ki:

Bütün okuduğun kitaplarda, mecmualarda vasıflarını ezberleyip de gözlerinle görmediğin, ellerinle dokunmadığın, burnunla güzel kokularını alamadığın sihirli iklimlerin anahtarı hep bendedir. Zindanların kapısını açan soluk benim. Örf ve âdet esirlerini paslanmış zincirlerden ben kurtarıyorum. Hep bir örnek günlerin mûsâbı olan hastalara şifa vermesini ben bilirim. Geniş ve aydın hürriyet yoluna ben iletirim (Karaosmanoğlu 1999: 23-24).

Doktor Hikmet'in kaçış isteği tamamen hayallerine ulaşma isteğinden kaynaklanır. Doktor Hikmet'in okumuş olduğu kitaplar kafasında bir

Batı imgesi yaratmıştır ve Doktor Hikmet bu yerin özlemiyle yanıp tutuşmaktadır. Kısacası, Doktor Hikmet'in İzmir'den Paris'e kaçmasında herhangi bir politik tavır söz konusu değildir. Fakat onun İstanbul'dan İzmir'e gelişi -genel anlamıyla olmasa da- bir yönüyle sürgün olarak kabul edilebilir. Doktor Hikmet'in babası Sultan Murat taraftarıdır. Abdülhamit tahta geçtiğinde ise tüm aile bir nevi göz hapsinde yaşamaya başlar. Doktor Hikmet'in İstanbul'dan İzmir'e kaçma sebebi bu göz hapsinden kurtulmak isteğidir. Doktor Hikmet, Batılı bir yaşayış tarzına özenen bir kişi için İzmir'de yaşamının daha kolay olacağını düşünür. Nitekim anlatıcı da İzmir'le ilgili olarak şunları söyler: *“İzmir, Türkiye denilen zindanın hür ülkelere doğru aralık kalmış kapısıydı. Buradan sıvışıp kaçmak imkânını bütün Doktor Hikmet'ler yüreklerinde bir beraat ümidi gibi taşıyordu”* (Karaosmanoğlu 1999: 27).

Doktor Hikmet, İzmir'den Paris'e kaçma nedenini kesinlikle siyasî bir ideolojiye bağlamaz. Hatta Paris'te iken kendisine şu soruları sorar: *“Buraya kaçışının sebebi nedir? Sanki, İzmir'de beni tazyik mi ediyorlardı? Bütün mânâsıyla bir sürgün şartları içinde mi yaşıyordum”* (Karaosmanoğlu, 1999: 309). Doktor Hikmet, bunların doğru olmadığını bilir ve Paris'e kaçışının sebeplerini itiraf eder. Bu kaçışın sebepleri şunlardır: *“Paris'i görmek, eğlenmek arzusu, birtakım maceralara atılmak iştihaları...”* (Karaosmanoğlu 1999: 309).

Doktor Hikmet, hiç bilmediği bir şehirde (Paris'te) kendini yabancı hisseder ve bu durum ona sürgün gibi gelir: *“Bir büyük şehrin kalabalığı içinde hiç kimseyi tanımayan, hiç kimsenin tanımadığı bir yabancının mağnum bir hayaletten farkı ne! Doktor Hikmet, kendi kendine: ‘Meğer asıl sürgün bu imiş!’ diyordu”* (Karaosmanoğlu 1999: 129). Doktor Hikmet, sürgünlüğün yabancılaşmasını yaşar. Yaşamayı her daim hayal ettiği yerde tam manasıyla sürgünlük hayatı yaşar. Onun sürgünlüğü tamamen *sentimentaldir*.¹

Doktor Hikmet, hayalini kurduğu Batı'ya ulaşmak ister. Bunun dışında Doktor Hikmet'in hayatta bir gayesi yoktur. *“Zaten Doktor Hikmet 27 yaşına rağmen hayatın hemen her safhasında acemi kalmış bir adamdı[r]”* (Karaosmanoğlu 1999: 26). Niyazi Berkes *Türkiye'de Çağdaşlaşma* adlı kitabında II. Abdülhamit döneminde *“eylemde devrimci olmaktan çok şüpheli, kötümser ve asi bir gençlik yetiştiğini”* (Berkes, 2006: 366) dile getirir ve bunlarda manevî bir hastalığın görüldüğünü söyler: *“Çoğu yalnız devletten değil, birbirinden de korkardı. Herhangi biri*

¹ Sentimentalizmi Doktor Hikmet'in bütün kişiliğinde duyabiliriz. Öyle ki mesela bir doktor olduğu hâlde göğsündeki ağrıyı aşk acısı sanır.

haftiye ya da jurnalci olabilirdi. Haylisinin böyle olduğu da zamanla ortaya çıktı. Abdülhamit rejiminin saldığı hastalıkların belki en kötüsü bu manevî hastalık olmuştur” (Berkes 2006: 366). Berkes, bu tür okumuşları başlıca iki gruba ayırır: öğretmenler ve subaylar. Üçüncü bir küçük zümre olarak da doktorları verir. Berkes, “*rejime karşı ilk tepkiler Tıbbiye ile Harbiye’de patlak vermiştir*” (Berkes 2006: 367) der. Doktor Hikmet’in kişisel özelliklerini bu açıdan ele almak gerekmektedir. Doktor Hikmet’in ruhunun ve bedeninin son derece hassas olduğu sıklıkla vurgulanır. Bu kişiliğın oluşmasındaki şartlar gözden kaçırılmamalıdır. Fakat şurası da atlanmamalıdır ki Doktor Hikmet’in körü körüne savunduğu hiçbir siyasî görüş yoktur. O yalnızca *kötümser bir gençtir*.

Doktor Hikmet’in Paris’e kaçma isteği onu idealize edişinden kaynaklıdır. Paris, Doktor Hikmet’in kafasında edebî metinlerdeki gibidir. Edebî metinler üzerinden öğrendiği Paris’i idealize eder ve orada yaşarsa mutlu olacağını düşünür. Edward Said (1935-2003), *Şarkiyatçılık: Batının Şark Anlayışları* adlı kitabında bu bakış açısını Gaston Bachelard’ın “Uzamanın Poetikası” üzerinden inceler. Örneğın bir evin uzamdaki nesnel varlığı, ona yüklenen “*şiiresel anlama*” oranla oldukça önemsizdir. Said, bu düşüncesini açıklamaya şöyle devam eder:

Yüklenen, genellikle, adlandırıp duyumsayabileceğimiz imgesel ya da mecazi bir değeri olan –evi ‘perili’, ‘yuva gibi’, ‘hapishane gibi’ ya da ‘büyüülü’ kılabilen- bir niteliktir. Yani uzam, bir tür şiiresel süreçle, duygusal, hatta ussal bir anlam kazanır: Boş ya da adsız uzak alanlar, burada bizim için anlama dönüşür. Zaman söz konusu olduğunda da aynı süreç çıkar ortaya. ‘Çok eskiden’, ‘başlangıç’ ya da ‘zamanın sonunda’ gibi zamanlamalara yakıştırdıklarımızın, hatta bunlar hakkında bildiklerimizin çoğu şiireseldir: Yapılmış, uydurulmuştur. Mısır’ın Orta İmparatorluk dönemiyle uğraşan tarihçi için ‘çok eskiden’in pek açık, belirgin bir anlamı olacaktır; ama bu anlam bile, ‘çok eskiden’in, bizimkinden çok farklı, çok uzak bir zamanda gizlendiği sezilen imgesel, yarı-kurmaca niteliğini tümünden ortadan kaldırmaz. Çünkü hiç kuşkusuz imgesel coğrafya ile tarih, zihne yakın olan ile irak olan arasındaki uzaklık ve farklılığı abartarak zihnin kendi duyusunu yoğunlaştırmasına yardım eder. Arada bir, ‘on altıncı yüzyılda ya da Tahiti’de olsam kendimi daha bir ‘yuvamda’ hissederdim” derken duyduklarımız için de geçerlidir bu (Said 2006: 64-65).

Doktor Hikmet için Paris nesnel bir gerçeklik olmaktan öte şiiresel bir anlamın yüklendiği bir uzamdır. Doktor Hikmet’in -daha önce de be-

lirtmiş olduğumuz gibi- uzama bu şiirsel anlamı yüklemesinin nedeni kitaplardır. Doktor Hikmet, okuduğu romanlardan hareketle kafasında bir Paris kurar. Paris'e gitmesindeki neden de budur. Bu durum dönemin çoğu aydını için geçerlidir:

Aydınlar için şimdi orası özgürlüğün, kişi onurunun, aklın, dürüstlüğün, konforun, güzelliğin ve sanatın dünyasıydı. İçinde yaşadıkları çevrede sevilcek, esinlenecek, kendilerini ondan saydıracak hiçbir şey yoktu. Bu çevre, gerilik, aşağılık, kötülük ve kokuşmuşluk çevresiydi. 'Hayat-ı muhayyel' dünyası yeni kuşak gençliği için Avrupa'ydı. Fakat kuşağın bu isyancılığının siyasal rengi yoktu. Bunlar anayasa hastaları değildi. Ne liberal, ne sosyalist, ne de anarşisttiler. Bununla birlikte, düşünlerinde bunların her birinin bir parça, bir kolu vardı (Berkes 2006: 378-379).

Romanın başında ilk olarak Doktor Hikmet'in Fransız gazete ve mecmualarına düşkünlüğü gösterilir (Karaosmanoğlu 1999: 21). Doktor Hikmet'in "dini bir vecd ile" (Karaosmanoğlu 1999: 22) baktığı bu mecmua ve gazetelerde "yazılanları okumaz. Önemsediği, onu heyecanlandıran resimler ve mısraların altındaki imzalarıdır" (Karaosmanoğlu 1999: 22). Doktor Hikmet'e göre: "Fransız diliyle basılmış bir dizi, hattâ basbaşağı bir bakkal ilâni bile olsa 'mukaddes kitaplar'ın metinleri gibi yüksek sesle ve bir hususî ahenkle okunmalıdır" (Karaosmanoğlu 1999: 22).

Doktor Hikmet'in Avrupa hakkında bildikleri de Fransız edebiyatı ile sınırlıdır. Örneğin gemileri Fransa'ya yaklaştığı zaman Doktor Hikmet yanındakilerden ona Monte Kristo'yu göstermelerini ister. Bu merakının nedenini soranlara Doktor Hikmet şöyle der: "Hiç; bir çocukluk hatırası... İlk okuduğum kitap Alexandre Dumas'ın Monte Kristo'sudur" (Karaosmanoğlu 1999: 51). Unutulmamalıdır ki bahsi geçen dönemde "Jules Verne romanları, Üç Silahşörler, Monte Kristo Kontu çevirileri, çevirmenleri değilse bile matbaacıları ve kitapçıları zengin edecek kadar rağbet görüyordu" (Berkes 2006: 369).

Doktor Hikmet'in Batı'ya dair bilgileri -daha önce de belirttiğimiz gibi- okuduğu romanlardan gelir. Örneğin vapur Napoli'de durduğunda Doktor Hikmet'in Napoli hakkındaki bilgileri şu şekilde verilir:

Doktor Hikmet Napoli'ye dair çok şeyler okumuştur. Madame de Stael'den, Maurice Barrés'e kadar nice büyük ve derin ruhlu Fransız edipleri bu altın ışıklı dans ve çalgı şehrinin emsalsiz cuşisinden bahsetmişlerdi. Lamertine'in Mercan yontan kızları, Théophile Gautier'nin portakal bahçeleri içinde salıncaktan sallanan nişanlıları ve bütün romantik edebiyatın verimli sevdalıları Doktor

Hikmet’in birer birer aklından geçiyordu (Karaosmanoğlu 1999: 49).

Doktor Hikmet için Napoli okuduğu şiirler ve romanlardaki bir yerdir. Napoli’yi gezerken gördükleri de Napoli’ye değil okuduğu bu metinlere ilişkindir: “*Yanıdaki kılavuz şehrin sokaklarına, meydanlarına, âbidelerine, sanat eserlerine dair ezberlenmiş malûmatı makine gibi tekrar ederken o, muhayyalesinde, büsbütün başka bir Napoli’yi seyredip yaşıyordu*” (Karaosmanoğlu 1999: 49).

“Garp Mukallidi Züppe”

Doktor Hikmet “*19. yüzyıldan beri alay etmekten bıkmadığımız Osmanlı-Türk Garp Mukallidi züppeler*” (Somay 2001: 46) grubuna girer. Fakat Doktor Hikmet’in hayalini kurduğu Batı’ya ulaşmasıyla farklı bir süreçte kişiliği evrilmeye başlar. Bülent Somay “*Bir Garp Mukallidi Züppenin İtirafları*” adlı yazısında Doktor Hikmet’in de içinden geçtiği ikilemleri şöyle sıralar:

“*Garbı arzuluyorum*” → “*Garptan nefret ediyorum*” → “*Garp benden nefret ediyor*” (Somay 2001:47)

Bir Sürgün romanının başkişisinin de istediği, arzuladığı Batı’dır. Batı’ya ulaştığında ise artık ondan nefret etmeye başlar. Bu nefret ediş aynı zamanda Batı’nın da ondan nefret ettiği düşüncesini beraberinde getirir. *Bir Sürgün* romanında bir taraftan Batı’ya olan hayranlığın çöküşü garbiyatçı bir bakış açısıyla verilirken diğer taraftan Batı’da yaşayan bir Şarklının Batılılarca karşılanış şekli bize şarkiyatçı bakış açısını hatırlatır.

Öteki

Doğu-Batı meselesinin kökeni “*her özne kendisini en az bir (aslında iki) ‘öteki’ yaratarak kurar*” (Somay 2001: 39) cümlesinde aranmalıdır. Nitekim şarkiyatçılığın varoluş zeminini söylemde arayacak olursak Batı’nın kendisini oluşturma sürecinde *öteki*yi ortaya çıkarmış bulunduğunu da kabul etmemiz gerekir. Bu öteki, *Doğudur*. Burada çetrefilli olan sorun, Batı’nın Doğu’yu bir özne² olarak değil de bir nesne olarak görmesidir. Aslında Batı “*bizi kendi dünyasının, kendi hayat tarzının içine,*

² Postmodernistler *özneyi* olumsuzlar ve insan bilimlerinde öznenin kaldırılması gerektiğini savunurlar. “*Öznenin geçmişin, modernliğin bir fosil kalıntısı, liberal hümanizmin bir icadı, kabul edilemez bir şey olan özne-nesne ikiliğinin kaynağı olduğunu düşünürler. Bu türden bir kişisel kimliğin, geçmişte varolduysa bile, yalnızca bir yanılısama olduğunu ve bugün, post-modern bir bağlamda artık mümkün olmadığını ileri sürerler*” (Rosenau 2004: 74). Görüldüğü gibi onlara göre özne-nesne ikiliği ancak öznenin ortadan kalkmasıyla yok olacaktır.

onunla birlikte özne olalım diye değil, sömürüsünün nesnelere olalım diye çekmiştir (Somay 2001: 39).

Hepimizin kafasındaki *Doğu* ve *Batı* kavramları üretilmiş birer kavramdır. Said, tıpkı tarihin bozulup tekrar yazılabileceği gibi *Doğu* ve *Batı* kavramlarını da birer kurgu olduğunu söyler. Şarkiyatçılığın son yüzyılda en çok tartışılan yönü de budur. Şarkiyatçılar, *Doğuyu* kendi bakış açısıyla görür ve yorumlarlar.

Doktor Hikmet, Batılılar için yabancıdır. Onu yabancı kılan, onu öteki kılan da bizzat *Batı*'dır. Doktor Hikmet, yabancılığını ilk olarak *Batı* hayaliyle bindiği vapurda hisseder. Bu vapura biner binmez kendini öteki gibi hissetmeye başlar. Doktor Hikmet bunun nedeninin kıyafeti olduğunu düşünür ve "*meğer yabancı bir muhitte kıyafet meselesinin ne büyük ehemmiyeti varmış*" (Karaosmanoğlu 1999: 39) der. Aslında Doktor Hikmet'i Batılıların gözünde yabancı kılan kıyafetleri değil *Doğulu* olmasıdır. Fakat bunu ilk etapta anlayamayan Doktor Hikmet onlar gibi giyinince aradaki farkın ortadan kalkacağını, artık onlardan olacağını düşünür:

O, şimdi sırtında küçük damalı nefli kostümü, başında Panama taklidi şapkası ve elinde bu el çantasıyla Atina şehrinin kaldırımları üstünde kendisini, orta halli bir Avrupalı seyyahattan farksız buluyordu ve içinde bu benzeşimden dolayı bir nevi memnuniyet, bir nevi iftihar duygusu vardı (Karaosmanoğlu 1999: 45).

Doktor Hikmet, *Pire*'den aldığı bu kıyafetlerle vapura döndüğünde ona bakış yine değişmez. Ama Doktor Hikmet'in gözünde kıyafetin önemi hiç sarsılmaz. *Pire*'den aldığı bu kıyafetlerle *Paris*'e gittiğinde kendini komik hisseder. "*Herkes bıyık altından gülerek ona bakıyor ve 'bu acayip adam da kimdir?' diyor, gibiydi*" (Karaosmanoğlu 1999: 67). Hâlbuki, ötekileştirilmesine neden olan kıyafeti değildir. Onlara ne kadar benzerse benzesin onlardan olamayacaktır³.

Aşağılık Öteki

Öteki, farklı olduğu gibi aynı zamanda aşağılanandır da. Ötekinin aşağılanması hemen hemen her konuda kendini gösterir. Diğer bir deyişle öteki her anlamda gelişmemiş, geride kalandır. Romanda da Duchessed'Urat'ın düzenlediği davetteki bir konuk Doktor Hikmet'in mesleğini

³ Nitekim onlar gibi olma arzusuna ulaşamadığı için zamanla onlardan nefret eder ve onların da kendisinden nefret ettiğini düşünür.

öğrendiği zaman şaşırır ve şunları söyler: “*Hayret; demek Türkiye’de hekimlik tahsil edilebiliyor. Çok memnun oldum, bunu öğrenmekle...*” (Karaosmanoğlu 1999: 179).

Batılı için Doğu sırlarla dolu olmakla birlikte bu yerde herhangi bir gelişmişliğin de olmasına imkân yoktur.

Ayrıca Doktor Hikmet’in Türk olduğunu öğrendiklerinde Batılı davetliler şöyle der: “A, dostunuz gerçekten bir Türk müdür; Mösyö? Lakin bu kabil değil. Amma da yaptınız ha! Buna hiç imkân verilemez, doğrusu. Baksanıza bizden hiçbir farkı yok...” (Karaosmanoğlu 1999: 67). Bu, şarkiyatçılığın bakışıdır. Batılı için Doğulu ondan tamamıyla farklıdır.

Vapurda da bir Batılı, İstanbul’da ve İzmir’de gördükleri güzel olan hiçbir şeyin Türklere ait olmadığını ileri sürer ve bu fikrini şu şekilde açıklar:

İstanbul’da olsun, İzmir’de olsun, gelip geçerken şöyle medeniyet namına ne görüyorsanız bunların hepsi Hıristiyan unsurlarının eseridir. Türkiye’den Rumu, Ermeniye ve Avrupalıları kaldırmız, bütün memlekette ne yatacak bir tek otel, ne oturacak bir tek gazino ne bir mendil almak için tek bir mağaza bulursunuz. Osmanlı İmparatorluğu baştanbaşa bir çöl haline girer. Türkte kafa mı dediniz, nah! (Karaosmanoğlu 1999: 34-35).

Egzotik Öteki

Öteki olmanın tek bir yüzü yoktur. Şarkiyatçılık zemininden bakacak olursak ötekinin iki farklı yüzü vardır: biri aşağılık olan öteki, diğeri ise egzotik öteki. Batı, Doğu’yu kendinden aşağıda gördüğü kadar “*egzotik, gizemli, derinlikli, doğurgan olanın eşanlamlısı*” (Said 2006: 60-61) olarak sayar. Bu düşüncenin neticesinde Doğu, Batı için -19. yüzyılda- bir masal diyarına dönüşmüştür. Doğu’nun anlatıları, mitolojisi ve bir Batılı için bilinmezliği V. G. Kiernan’ın ifadesiyle “*Avrupa’nın Şark’a ilişkin ortaklaşa kurulmuş hayali[ni]*” (Said 2006: 62) ortaya çıkarmıştır. Hugo, Gothe, Nerval, Flaubert, Fitzgerald gibi yazarların da Şark hayranlığı bir Şark mitolojisi doğurmuştur (Said 2006: 62).

Duchessed’Urat’ın düzenlediği davet, Batılının Doğuluyu ötekileştirmesine –Said’in deyiimiyle “Şarkın Şarklılaştırılması”- açısından oldukça önemli bir bölümdür. Doğu, Batılı için egzotik ve gizemlidir. Duchessed’Urat’ın İstanbul’da ve Tunus’ta bulunmuş olması -kendince- egzotik bir zevk tatmış olduğunun göstergesidir. “Duchessed’Urat, o zaman bu zamandır, şarka, şarklılara mahsus her şeye karşı büyümlü bir cazibeye tu-

tulmuş gibidir.” (Karaosmanoğlu, 1999: 178). Düşes, düzenlediği toplantılarda Doğuluları da muhakkak bulundurur. Fakat bu insanlar onun için bir dekor gibidir:

Gerçi, dibalar giyinmiş beyaz kavuklu Hind Mihraceleri, Osmanlı ve İran sefaretlerine mensup kırmızı fesli ve kara serpuşlu Türklerle Farslar, Duchessed’Urat’ın salonlarında Şiraz seccadelerinden, Türk mangallarından veya Bengal palmiyelerinden daha az dekoratif değildirlir (Karaosmanoğlu 1999: 179).

Ötekini Tahakküm Altına Almak

Edward Said, Batı için Doğu’nun bir metin olduğunu belirtir. Ona göre Doğu, Batı için nesnel gerçekliği olan bir yer değil, baştan ayağı kendisinin oluşturduğu bir metindir ve de en önemlisi şudur: “*Şark, sırf sıradan on dokuzuncu yüzyıl Avrupalısının varsaydığı tüm o basmakalıp biçimleriyle ‘Şarklılığı’ keşfedildiği için değil, Şark’ın Şarklı kılınabilmesi – yani, Şarklı kılınışlığına boyun eğmesi- için de Şarklılaştırıldı*” (Said, 2006: 15). Şüphesiz ki şarkiyatçılık, Batı’nın Doğu’yu anlama, onu konumlandırma çabasından çok ona hükmetme çabasıdır. Bu noktada *öteki* kavramının tekrar hatırlanması gerekir. Özne, *öteki*yi inşa ederken ona bir anlam/kavram yüklemekten daha fazlasını yapmak ister. Şarkiyatçılık bağlamında bu durum hükmetme olarak gösterilebilir.

Batı tarafından ötekileştirilen Doğu’nun aynı zamanda -söylemini oluşturduğu biçimde- Şarklı kalması da arzulanır. Şurası muhakkak belirtilmelidir ki: “*Şarkiyatçılık, Şark’a ilişkin uçuk bir Avrupalı hülyası değildir, nesillerdir önemli parasal yatırımların yapıldığı, yaratılmış bir kuram ve uygulama bütünüdür*” (Said 2006: 16). Demek ki şarkiyatçılık sadece Doğu üzerine kurulmuş masum bir rüya olmaktan ötedir. Başlangıcı 18. yüzyılın sonu olarak belirlenmiş şarkiyatçılık⁴: “*Şark’a egemen olmakla, Şark’ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir*” (Said 2006: 13).

Duchessed’Urat’ın düzenlediği davetler bu anlamda önemlidir. Egzotik ötekinin büyüleyiciliği ile üzerinde tahakküm iddia ettiği bir ötekinin verdiği güç birleşince Düşes’in konukları üzerindeki etkisi güçlenecektir. Ayrıca bu sahnelerde şarkiyatçılığın temelinde olan özne olan Batı’nın

⁴ Himmet Umunc, “Doğu ve Ötekilik: İngiliz Seyahatnamelerinde Türk Kimliği (Lady Montagu ve Rachard Chandler)” adlı makalesinde Said’in belirlemiş olduğu bu tarihlendirmeye karşı çıkar. Ona göre: “Doğu, Batı’da yaşayan topluluklar için eski çağlardan beri düşsel algılamaların ve kültürel karşıtlığın simgesi olmuştur” (Umunc 2013: 298).

Doğu’yu nesne olmaya indirgeyerek ona üstünlük kurma çabası tek bir kişi üzerinde somutlanmıştır. Davete gelen Doğulu misafirlerin Düşes’in elini öpmelerinin anlatıldığı bölüm bu açıdan önemlidir: “*Bunlar, kendilerine mahsus tavır ve edalariyle ev sahibesinin önünden eğilerek, temenna ederek veya el öperek geçerlerken, Duchesse’in üstüne koloni askerlerinin geçit resminde bulunan bir imparatoriçenin haşmeti çökerdi*” (Karaosmanoğlu 1999: 179). Düşes’in bu tavrı şarkiyatçılık açısından oldukça anlaşılmalıdır. Çünkü: “*İki kıta arasına bir hat çekilir. Avrupa güçlü, dillendirilmiş olandır; Asya bozguna uğrayandır, uzakta, belirsiz kalandır*” (Said 2006: 66).

Doktor Hikmet’i Batı’ya taşıyan vapurdaki bir yolcu olan Samatyalı Yahudi’nin sözleri de tıpkı Düşes’in tavrı gibidir. Doğu asla kendi kendini yönetmemelidir, düşüncesinden yola çıkan bu adam aynı zamanda Jön Türklerin ihtilal yapamayacağını belirtir. Ona göre ihtilal “*hangi halk, hangi milletle*” (Karaosmanoğlu 1999: 34) yapılacaktır. Onun bu sözlerini duyan bir Marsilyalının söyledikleri yine bizi şarkiyatçı söyleme götürür:

Yazıklar olsun bize, yazıklar olsun, biz medenilere ki, dedi, Avrupa’nın burnu dibinde hâlâ bu barbarların uluorta hüküm sürmelerine müsaade ediyoruz. Ve onları, çıktıkları yere, Asya’nın steplerine sürmesini bilmiyoruz. 20’nci asırda Osmanlı İmparatorluğu diye şenaat sahnesi mi var? Bu sahenin üstesinde her gün cinayet mi işleniyor? Evet. Bu cinayetin mesulleri kimlerdir? Yalnız Türkler mi? Ben buna hayır! diyeceğim. Bu cinayetlerin mesuliyetinin mühim bir kısmı bize racidir. Çünkü biz bunların karşısında bitaraf bir seyirci vaziyetinde kalmakla âdeta bunlara göz yummuş, bunları tasvip etmiş sayılırız ve tarihin vereceği hükmü Türklerle paylaşmış oluruz. Bu nedir efendiler? Bu ne biçim memleket? İşte, gözlerimizle şahit olduk, bu limandan kaçan kaçana... Belli ki içerde kan gövdeyi götürüyor; ateş saçakları sarıyor ve biz bu cehennemnin kıyularından debdebeli bir vapurun güvertesinde cigaralarımızın dumanını savurarak geçip gidiyoruz (Karaosmanoğlu 1999: 179).

Batı’nın Doğu’yu kanatları altına alıp onu medenileştireceği görüşü şarkiyatçılığın söylemidir. Said, bunu Mısır üzerinden örneklendirir:

Balfour’un buradaki mantığı, tüm konuşmasının öncülleriyle tam bir tutarlılık göstermesinden ötürü ilginç. İngiltere Mısır’ı biliyor; Mısır, İngiltere’nin bildiği şey, İngiltere Mısır’ın kendi kendini yönetemediğini biliyor; bunu Mısır’ı işgal ederek kesinliyor; Mısırlılar için Mısır, İngiltere’nin işgal ettiği, şimdi de yönettiği bir şey;

dolayısıyla yabancı işgali, modern Mısır uygarlığının ‘ana dayanağı’ haline geliyor; Mısır İngiliz istilasını –aslında ısrarla- istiyor (Said 2006: 44).

Bir Sürgün romanında da Balfour’un bu mantığına benzer bir bakış açısı vardır:

Avrupa devletleri nereye gitmişlerse oraya medeniyet götürmüşlerdir. İşte, Mısır! Daha düne kadar bizim idareimiz altında asırlarca bir mezbele halinde kalmış olan bu ülkeyi İngilizler, işte, yirmi beş yıla varmadan cennete çevirdiler. Oraya, hem umran, hem zenginlik, hem de... Hürriyet göturdüler (Karaosmanoğlu 1999: 230).

Doktor Hikmet’in babası da benzer bir görüştedir. Oğluna ülkelerinin durumu için der ki:

“Oğlum, bu işin yalnız bir çıkar yolu var. Günün birinde, İngilizler mi olur, Fransızlar mı, Almanlar mı, her halde Düveli muazzama’dan biri gelip bu memlekete vaziyet verecek ve bizi, kafamıza vura vura insanlığa, medeniyete alıştıracak ve illâ felâ” (Karaosmanoğlu 1999: 230).⁵

Karşı-Öteki

Şarkiyatçılığın ne olduğu ve oluştuğu zemin üzerinde durunca ötekinin -veyahut da E. Said’in ifadesiyle “*Şarklılaştırılmış Şark*”ın- bu söyleme karşı bir söylem oluşturmuş mudur sorusu akla gelecektir. Nesne olarak görülen Doğu, Batı için zaten söylem oluşturamazdı. Çünkü en başta nesne konuşmaya başlarsa özne olacaktır ve kendi söylemini oluşturacaktır. Garbiyatçılık böyle kaygan bir zeminde oluşmuştur.

Meltem Ahıska, garbiyatçılığı şu şekilde tanımlar:

“Garbiyatçılık, Batı-dışı sayılan bir alanda (ve Batı’nın tüm üstünlük iddialarına maruz kalarak) modernliğini tarihsel olarak belirli bir şekilde temsil etme, başkalarına ve kendine sunma tarzıdır” (Ahıska 2009:1052). Ahıska, “Garbiyatçılığı sadece mağdurun

⁵ Edward Said, şarkiyatçılığı bir aydın ihaneti olarak görür. “Tasıdıkları ‘âlim’ ismine ihanet eden şarkiyatçılar bu savaşın gerçek içeriğini gözden gizlediler, savaşı çabuklaştırıp gerekçelendirdiler: Kuşkusuz tarihteki entelektüel felaketlerden biridir bu. George W. Bush’un Pentagon’u ile Ulusal Güvenlik Konseyi üzerinde en büyük etkiyi, Amerikan şahinlerinin ‘Arap zihniyeti’ ve ‘İslamın –ancak Amerikan iktidarının tersine çevirebileceği –yüzlerce yıllık gerileyişi’ gibi abes fenomenler hakkında fikir üretmesine yardımcı olan Bernard Lewis ile Fouad Ajami gibi” (Said 2006: iv-v). Doktor Hikmet’in babasının bu sözleri Said’in “aydın ihaneti” dediği tavidir.

tepkisi, ‘bilinç yaraları’ (Shayegen 1991) ya da ‘bilişsel travma’ (Arlı 2004) olarak düşünmek yanıltıcı olacaktır” (Ahıska 2009: 1053) der. Ona göre “iktidar arzularıyla sıvayarak güçlü olmak için, örneğin modern millet olmak için seferber edildiğinde Garbiyatçı performans zemini oluşur” (Ahıska 2009: 1053-1054).

Ian Buruma ve Avishai Margalit’in birlikte hazırlamış oldukları *Garbiyatçılık/ Düşmanlarının Gözünde Batı*” adlı kitapta ise farklı bir bakış açısıyla garbiyatçılık ele alınır. Zaten adından da anlaşılacağı üzere garbiyatçılık *düşmanın söylemidir*. Bu kitapta Garbiyatçılık şu şekilde açıklanır:

Batı’nın düşmanlarınca insanlık dışı resmedilişine biz Garbiyatçılık diyoruz. Bu kitapta amacımız bu önyargılar yumağını incelemek ve tarihsel köklerinin izlerini aramaktır. Sadece garip İslami sorun olarak bunları açıklayamayız. İslam dünyasında pek çok şey son derece kötü olmuştur, ama Garbiyatçılık ne bir Ortadoğu hastalığına ne de özellikle elli yıl önceki Japon hastalığına indirgenebilir. Hatta bu tür bir terminolojinin kullanılması bile Garbiyatçıların tehlikeli söylem alışkanlığına düşmek olacaktır (Buruma-Margalit 2009: 12).

Buruma ve Margalit, garbiyatçılığın şarkiyatçılıkla olan benzer noktasına parmak basarlar; fakat Şarkiyatçılığı tehlikeli görmezken garbiyatçılık onlar için oldukça tehlikelidir (Buruma-Margalit 2009: 16). Stein Tonnesson da garbiyatçılığın Batı’dan *“intikam almak için tasarlanmış bir proje”* (Tonnesson, 2007: 357) olduğunu söyler. Fakat Buruma ve Margalit, bu kitapta garbiyatçılığı bir *tehlike* olarak nitelendirmekten başka bir iddiası daha vardır. Onlara göre garbiyatçılık da diğer bütün düşün hareketleri gibi Avrupa’da doğmuştur (Buruma-Margalit 2009: 12-13). Bu isimlerin garbiyatçılığı bir tehlike olarak görmesi de, garbiyatçılığın Avrupa’da doğduğunu iddia etmesi de şarkiyatçıların bakış açısıyla asla ters düşmez. Bu, bir taraftan Doğu’yu yok sayarken bir taraftan da onu tehlikeli olarak gören bir bakış açısıdır.

Bir Sürgün romanında ötekinin karşısına karşı-öteki konulmuştur. Doktor Hikmet bir taraftan ötekileşirken diğer taraftan karşı-öteki söylemi oluşturarak “Batı özentisi züppe” olmaktan kurtulur. Doktor Hikmet için romanın başında cennet, Batı iken düşünceleri asıl cennetin kendi vatani olduğu fikrine doğru evrilir. Doktor Hikmet dışında, Fransa doğumlu olan Doktor Pienot’un dikkatleri de bu anlamda önemlidir. Doktor Pienot Fransızdır; fakat Yahudi olduğu için Doktor Hikmet’in yaşadıklarını çok iyi anladığını söyler. Yahudilikle ilgili beyninde ve ruhunda herhangi bir izin

bulunmadığını vurgular; ama yine de toplum tarafından Yahudi olduğu için dışlanmış ve tıpkı Doktor Hikmet gibi yabancı sayılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi romanda asıl mesele Batı değil, Hristiyan Batı'dır. Nitekim Doktor Hikmet kendisine trende hangi milletten olduğu sorulduğunda “*İstanbulu bir Rum*” (Karaosmanoğlu 1999: 61) olduğunu söyler.

Doktor Pienot'un Avrupa için düşündükleri de garbiyatçı söylemle benzerdir. Ona göre, Avrupa “yırtıcı bir mahluk”tur ve “*yeryüzünde artık avlanacak eti tatlı, zayıf hayvanatın sayısı gittikçe azaldığı için, Afrika'da, Okyanus adalarında, Hint'te, Çin'de insan avına çıkıyor*” (Karaosmanoğlu 1999: 331). Doktor Hikmet, Pienot'un bu sözüne şöyle bir ekleme yapar: “*Siz, on defa, onları, yalnız denizlerin ötesinde renkli insan avına gider telâkki etmekle çok müsamahalı davranmış oldunuz. Onlar, şuracıkta, kendi aralarında da boğazlaşmaktadırlar*” (Karaosmanoğlu 1999: 332-333).

Doktor Pienot, Avrupa'dan bahsetmeden önce onun ne olduğunu düşünmeyi önerir. Ona göre Avrupa milletinin medenî kılan her şey Doğu'ya aittir. Doktor Pienot'un düşünceleri şu şekildedir:

“Biliyorsunuz ki, bunlar, Hristiyan olmazdan, yani samî ve Asyaî din ve medeniyetlerin tesiriyle ruhları yumuşamazdan evvel, şimalin kara ormanlarında vahşi hayvanlarla boğuşan ve hep av etleriyle tagaddî eden başıboş birtakım barbar sürüleriydi” (Karaosmanoğlu 1999: 330).

Doktor Pienot, yükseltilen hiçbir değer kaynağının Batılılara ait olmadığını sürekli altını çizer ve şu örnekleri verir:

Bir şarklı için Avrupa, her şeyden evvel bir art ve ilim diyarıdır. Fakat burada, art ve ilim cevheri itibariyle Avrupaî değildir... Bu, tamamiyle Greko-Latin'dir. Gene bir şarklıya Avrupa'dan bahsedildi mi, derhal onun ahlâkî ve terbiyevî faziletlerini düşünür. Bu faziletler de Avrupalının kendi malı değildir. Tamamiyle müsteardır. Onlar, bütün bu hissî unsurları nefret ettikleri samî dinlerinden almışlardır (Karaosmanoğlu 1999: 331).

Doktor Pienot'un bu bakışı II. Abdülhamit döneminde yaygın olan bir bakış açısıdır: “*Abdülhamit dönemi düşününün özelliklerinden olan reddiyecilik (apologétique) edebiyatıyla bütün bilim ve fenlerin aslında Arapların yarattığı tezini işlemeye başladılar*” (Berkes 2006: 353). Said de Asya'nın görkemli zamanlarına yakılan ağıt üzerine şunları söyler:

Burada önemli olan, Asya'nın da Avrupa'nın imgelemi aracılığıyla, bu imgelem sayesinde konuşmasıdır; Avrupa, deniz aşırı,

düşman ‘öteki’ dünyayı, Asya’yı yenik düşürmesiyle tanımlanır. Asya’ya atfedilen şeyler, boşluk, kayıp, yıkım duygusudur ve bundan böyle Batı’ya her meydan okuyuşunda Şark’ın bulacağı da hep aynı yıkım olacağına benzemektedir; ayrıca, Asya’nın daha üstün olduğu, Avrupa’yı alt ettiği görkemli bir geçmiş için yakılan bir ağıt da işitilir (Said 2006: 65-66).

Öteki ve Hayal Kırıklığı

Doktor Hikmet’in idealize ettiği bir Batı vardır. Fakat Batı’yı tanıdıkça onun hakkındaki fikirleri alt üst olacak ve büyük bir hayal kırıklığı yaşayacaktır. Aslında Doktor Hikmet, Fransa’yı ilk gördüğü andan itibaren hayal kırıklığına uğrar. Gördüğü Fransa ile hayalini kurduğu Fransa birbirinden farklıdır. “*Marsilya; Doktor Hikmet’e, sert ve keskin çizgileriyle, limanın tatsız kalabalığıyla oldukça sevimsiz görün[ür]*” (Karaosmanoğlu 1999: 53). Trende seyahat ederken gördüğü manzara da onda farklı bir etki uyandırmaz. Hatta: “*bütün iyi niyetine rağmen gözünün önünden geçen manzaralarda henüz alışmadığı veya hayran kalacağı bir başkalık bulamıyordu*” (Karaosmanoğlu 1999: 55). Doktor Hikmet Fransa’ya dair ilk hayal kırıklıklarını da bu trende yaşar.

Doktor Hikmet’in hayalini kurduğu, edebiyat kitaplarından öğrendiği Paris ile gerçekteki Paris arasında anlam veremediği büyük farklar vardır:

Neden itiraf etmeyeyim? Doğrusu, Paris, beni bir nevi desillusion’a uğrattı. Burada tahayyül ettiğim, aradığım havayı, tadı, manayı bir türlü bulamıyorum. Tiyatrolarına gittim. Müzelerini gezdim. ‘Lovre’larını ‘Versailles’lerini gördüm. Fakat hiçbirinde, kitaplarındaki nefhaya benzer bir şeye rasgelemedim. Paris’i, elimde bir boş kâse gibi tutmaktayım. Lâkin içindeki iksir nerede? (Karaosmanoğlu 1999: 133).

Ötekinin Keşfi ile Kendinin Keşfi

Doktor Hikmet, roman boyunca yaşadığı hayal kırıklıkları ile kendi benliğini keşfetmeye başlar. Ötekini keşfettikçe kendi ait olduğu kültürü de keşfedecektir. Bir başka deyişle hayalini kurduğu Batı ile gerçekteki Batı’nın birbirinden farkı derinleştikçe kendi kültürünü fark etmeye başlayacak ve kendi kültürünün değerini anlayacaktır.

Roman boyunca iki kültürün karşılaştırılması günlük hayatın hemen hemen her alanında yapılmıştır. Mesela Doktor Hikmet, İstanbul’da veya hut da İzmir’deyken Batılıların Doğululardan daha kibar ve insancıl olduk-

larını düşünürken Paris’te durumun tam tersi olduğunu görür. Garbiyatçılığın çıkış yeri de aslında buna benzerdir. Findley, garbiyatçılığın ortaya çıkışını şöyle açıklar:

Kimliği biçimlendiren bütün o değişkenlere göre tepkileri farklılaşan Şarklı ziyaretçiler, Avrupa modellerini kolayca kabul etmiyor, bir süzgeçten geçirerek kendilerini nasıl gördüklerini ve emellerine göre eleştirel bir mesafe bırakarak yeniden biçimlendiriyorlardı. Bu direnen sesler Avrupa Ötekiciliğinin çelişkilerinden güç almış olmalılar (...). Ayrıca kongreler ve sergilerde ziyaretçiler birbirlerini etkiliyorlar, bu da düzenleyicilerin öngörüp denetleyemediği sonuçlar doğuruyordu. Bütün bunlar sömürgecilik karşıtı milliyetçiliğin birleşeni haline gelen oksidantalist bir karşı söylemin geliştiğini gösteriyor (Findley 1999: 34).

Millî Bilinç

Doktor Hikmet’in ötekini tanıdıkça gelişen kendini tanıma süreci onda millî bir bilincin gelişmesini de sağlar. Romanda trendeki yolcularla İstanbul’daki vapur veya tren seyahatleri sırasında karşılaştığı yolcuları kıyasladığı sahne önemlidir:

Doktor Hikmet, İstanbul’da, vapur iskelelerinde olsun, banliyö treni istasyonunda olsun gişeler önünde daima görmeğe alıştığı teşrifatlı, o ‘buyurun efendim’leri, o ‘zatu âlilerinden sonra’ları, o ‘evlâdım bana da bir bilet alıverir misin’leri, o ‘aman efendim, siz oturun, ben ayakta da dururum’ları taacüple hatırladı ve ilk defa olarak bir şarklının bu gördüğü insanlara nispeten ne kadar yumuşak, ne kadar pelte, ne kadar tatlı bir hamurdan yapılmış olduğunu düşündü (Karaosmanoğlu 1999: 55).

Görüldüğü gibi Doktor Hikmet sürekli karşılaştırma yapmaktadır ve bu karşılaştırmalar neticesinden “Batı özentisi züppe” bir genç olmaktan çıkıp millî bilince ulaşmış bir adama dönüşmektedir.

Sonuç

Edebî metnin siyasetle, ideolojik görüşle olan bağı yadsınamaz. Özellikle şarkiyatçılık incelemelerinde edebî metinlerin önemi büyüktür. *Bir Sürgün* romanı hem Said’in özellikle üzerinde durduğu “Şarklılaştırılmış Şark” konusuna parmak basmasıyla hem de Batı’yı eleştirel bir bakışla –garbiyatçı bakış açısıyla– işlemesi bakımından önemlidir. Eleştirinin bir *garp mukallidinin* gözünden yapılması ise metnin söyleminin oturduğu zemindir. Bu *garp mukallidi* Batı’yı arzularken ona kavuştuğu andan itibaren büyük bir hayal kırıklığı duyacaktır. Bu hayal kırıklığı salt Avrupalının onu

aşağı gören bakışından kaynaklanmaz. Doktor Hikmet’in hayal kırıklığı hayal dünyası ile gerçek dünyanın uyuşmamasından kaynaklanır. Bu hayal kırıklığı bir süre sonra nefrete dönüşür ve yine aynı anda Batı’nın da ondan nefret ettiği düşüncesi doğar.

Romandaki Doğu ve Batı kavramları değişip dönüşebilen kavramlar gibi görünse de tam olarak garbiyatçı ve şarkiyatçı söylemlerle paralel doğrultudadır. Yüksek, gelişmiş ve medenî Batı “uygarlığı ruhsuz, sapkın, paragöz, köksüz, inançsız, duygusuz” (Buruma-Margarit 2009:16) Batı’ya dönüşür. Doğu ise egzotik ve gizemli oluşu kadar geri kalmışlığıyla romanda ortaya konurken arzu nesnesinin yön değiştirmesiyle arzu edilen, özlenen ve gerçek medenî uygarlık olarak yükselir.

Batılı için öteki olan Doktor Hikmet, uzaktaki egzotik olmaktan çıkarak aralarına katılmaya çalıştığı için aşağılık ötekine dönüşmüştür. “Bir Garp mukallidi züppe” sınıfında değerlendirebileceğimiz Doktor Hikmet ise kendi ötekiliğinin karşısına bir karşı-öteki kavramı geliştirerek Batı’nın kendi zihnindeki konumunu değiştirmeye başlayacaktır. Bu durumu gerçekleştirirken de –Batı’yı tanıdıkça- kendinin ve kendi kültürünün değerini kavrayacaktır. Doktor Hikmet, roman boyunca yaşadıklarıyla, düşüncelerindeki derin dönüşümlerle ve öteki ile kendi içinde hesaplaşarak en sonunda kendini bilir; fakat bu bilme ölüm ile sonuçlanır. Kaldı ki romantizmin etkisi burada da kendisini gösterir. Romantizm, roman karakterini bütünüyle etkilediği gibi onun ölümünü de şekillendirir.

KAYNAKÇA

- AHISKA, Meltem (2009), “Garbiyatçılık: Türkiye’de Modernliğin Grameri”, (edt. Ömer Laçiner), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt: 9 - Dönemler ve Zihniyetler*, İletişim Yay. , İstanbul, s. 1039-1065.
- ARLI, Alim (2009), *Oryantalizm Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, Küre Yay. , İstanbul.
- BAUDRILLARD, Jean (2004), *Kötülüğün Şeffaflığı*, Ayrıntı Yay. , İstanbul.
- BERKES, Niyazi (2006), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul.
- BURUMA, Ian, MARGALIT Avishai (2009), *Garbiyatçılık Düşmanlarının Gözüyle Batı*, YKY, İstanbul.
- FINDLEY, Carter V. (1999), *Avrupa’da Bir Cevlan: Ahmet Midhat Efendi Avrupa’da*, Tarih Vakfı Yurt Yay. , İstanbul.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup (1999), *Bir Sürgün*, İletişim Yay. , İstanbul.
- ROSENAU, Pauline Marie (2004), *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, Bilim ve Sanat, Ankara.

- SAID, Edward W. (2006), *Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları*, Metis Yay. , İstanbul.
- SOMAY, Bülent (2001), “Bir Garp Mukallidi Züppenin İtirafı”, *Defter*, Sayı 43, (Bahar), s.39-54.
- TONNESSON, Stein (2006), “Oryantalizm, Oksidentalizm ve Ötekini Tanımak”, *Marife*, Sayı:3, (Kış), s. 357-366.
- UMUNÇ, Himmet (2013), “Doğu ve Ötekilik: İngiliz Seyahatnamelerinde Türk Kimliği (Lady Montagu ve Rachard Chandler)”, *Bilig*, Sayı:66, (Yaz), s.297-313.